

O Jiřím Musilovi a Středoevropské univerzitě

K mému prvnímu osobnímu setkání s Jiřím Musilem došlo v londýnském bytě George Sorose v jednom docela přepychovém bloku domů v západním Londýně. Řekl, že mi udělá „Musilův salát“, a začal se v kuchyni, která ještě zářila novotou, shánět po surovinách. Jenže tento byt byl spíš životním projektem než skutečně užívaným místem k životu, a tak nenašel nic jiného než par avokád a rajčat. I z nich přesto vyrobil vynikající salát, s nímž jsme si sedli k rozhovoru o založení nové univerzity v Praze.

Musil mi začal vysvětlovat svým měkkým českým přízvukem s nepatrnou příměsí němčiny, jak je důležité v České republice obnovit společenské vědy po zkáze způsobené 40 lety komunismu. „Představte si, je to, jako kdyby se tudy přehnal válka!“ zvolal. Mluvil o významu Střední Evropy jako kulturního, historického i zeměpisného prostoru a jako rodiště řady z nejdůležitějších intelektuálních proudů, které hluboce poznamenaly 20. století. Serenáda, kterou pěl, byla zároveň tragická i lyrická; jako by přede mnou byl nějaký společenskovědní Smetana. Dostala jsem nabídku, abych se přestěhovala do Prahy a pomohla tam založit univerzitu, která bude vzdělávat novou generaci společenských vědců schopných svobodného a kritického myšlení. Jak bych mohla takové pozvání odmítnout?

Tehdy jsem vlastně na Jiřího Musila nenarazila poprvé. Když jsem studovala některé konkrétní okruhy sociologie města u Raye Pahla, četla jsem i Musilovy texty, a tak jsem na setkání s ním byla velmi zvědavá. Byl to mimochodem také Ray Pahl, kdo mě seznámil s myšlenkou Středoevropské univerzity. Krátce po sametové revoluci bylo setkání s Musilem velmi vzácnou příležitostí spatřit někoho, kdo pocházel „z druhé strany železné opony“. V oné době tento region v našem britském povědomí i učebnicích skoro neexistoval. Praha mi zněla stejně exoticky a cize jako Peking.

Jiří Musil byl ztělesněním představy středoevropského intelektuálního polyhistora. Zdálo se mi, že ve věku úzké intelektuální specializace otevírá brány do zahrady plné intelektuální flóry místo okopávání jednoho malinkého záhonku. A to bylo úžasné. Musil byl bystrý a přemýšlivý, dovedl strhujícím způsobem uvažovat o historii, filozofii, umění i kultuře. Měl velmi obsáhlou vizi společnosti. Jeho promluvy o jazyce, železnici, postojích k vojenským uniformám a jiných věcech umožňovaly lépe porozumět historii i geografii a obsahovaly překvapivě originální náhledy. Poukázal kupříkladu na to, že Češi vypadají na vojenských fotografiích ve svých uniformách poněkud nesví, zatímco polští vojáci mají velmi zarputilý výraz, což odráží dvě zcela rozdílné tradice vojenské služby. Vysvětloval, proč se železnice stala *raison d'être* rakousko-uherského mocnářství. A připo-

menul nám, že Češi a Slováci, ač byli jako národy dlouho v zapomenutí, sehráli důležitou roli ve vývoji Evropy.

Bylo pro mě velkým potěšením s Jiřím spolupracovat během čtyř let snah o etablování Středoevropské univerzity v Praze. Kdykoli jsem měla čas, chodila jsem na jeho přednášky, a na nich jsem se dozvěděla mnohé o celém regionu a jeho specifickém přístupu k životu. Se štědrá pomocí George Sorose, kterého tato vize také přesvědčila, jsme dali dohromady skupinu akademiků, v níž figurovala řada pozoruhodných současných jmen: Ernest Gellner, Krishan Kumar, Richard Rose, William Wallace, Georgie Kolankiewicz, Klaus Moser, Ray Pahl, Daniel Bertaux, Jacques Derrida – a dokonce i velký intelektuální praotec – Sir Karl Popper osobně. Jiří Musil zorganizoval poslední přednášku Karla Poppera v Praze, na níž tento další velký středoevropský intelektuál dal své požehnání instituci, která byla založena na jeho myšlenkách.

V oněch letech předcházejících založení CEU jako skutečné instituce se zdálo, že pracujeme v trvalém stavu krize. Neustále se objevovaly nové plány, které pocházely od našeho brilantního, avšak nestálého zakladatele, a kdykoli mohlo dojít k tomu, že celý podnik bude přeměněn na něco jiného, rozšířen nebo uzavřen. George Soros tehdy zastával názor, že není dobré zakládat trvalé instituce, ale spíše jen cosi přechodného, co se může tvůrčím způsobem adaptovat na existující poměry do doby, než se postkomunistická střední Evropa opět postaví na nohy a začne hrát roli, jaká jí jako středu Evropy náleží. Středoevropskou univerzitu měl tvořit hlouček peripatetických profesorů a studentů stěhujících se z jednoho místa v regionu do dalšího jako středověcí učenci. Praha byla jen první zastávkou. Později Soros změnil názor a založil v Budapešti trvalejší instituci, avšak v oné době jsme bez stálého domova a stabilní administrativní struktury měsíc co měsíc bojovali o přežití. Zpočátku byla celá instituce řízena „dobrovolníky“ – mladými nadšenci, poněvčí ze Spojených států, kteří s sebou přinášeli energii, mladistvou kreativitu a dynamiku, avšak chyběly jim administrativní zkušenosti. Jiní, jako Paul Flather nebo Bill Newton Smith, sice měli velmi cenné organizační znalosti, ale byli neustále rozptylováni novými projekty a aktivitami. Pravidla jsme vytvářeli za pochodu a měnili je podle potřeby. V takových podmínkách nebyly naše pracovní schůze nikdy rutinní záležitostí. Jiří Musil byl prvním rektorem tohoto neuspořádaného a svým způsobem amatérského zařízení, instituce, která se snažila být protiinstitucionální.

Na poradách s Jiřím nikdy nebyla nuda, ale nikdy se také nenesly v přísně pracovním duchu. Přicházela jsem na ně se seznamem věcí, které bylo třeba projednat, počínaje poslední vážnou krizí a konče záležitostmi, které se ještě nestačily stát urgentními. Nejdříve jsme půl hodiny debatovali o politice, filozofii, historii nebo umění a vyslechli si Jiřího úvahy o jeho nejčerstvějším intelektuálním problému, a teprve pak jsme spěšně prošli aspoň pár položek na seznamu. Na zbytek nikdy nedošlo. Měla jsem tyto schůze velmi ráda, ale nikdy mě neopustil pocit, že se potácíme z jedné krize do druhé. Nebyla to instituce pro opatrné akademiky konvenčního ražení.

Běžnou součástí každodenní rutiny bylo neustálé propouštění a najímání pracovníků. V naší tranzitorní instituci neexistovaly procedury umožňující řešení konfliktů, a její stabilita tak mohla být kdykoli otřesena. Velkou roli v ní hrály charismatické osobnosti, a to v míře, která přicházela v úvahu jen v neinstitucionalizované organizaci. Má práce spočívala ve vedení magisterského programu „Společnost a politika“, pro který jsem získala akreditaci od Univerzity v Lancasteru. Život akademiků na Středoevropské univerzitě byl intenzivní, ale pomíjivý. Buď proto, že na univerzitě hostovali třeba jen týden, nebo pokud této instituci věnovali více času, pak byli hromadně propouštěni kvůli neshodám se zakladatelem. Dostat „padáka“ ze Středoevropské univerzity se stalo vyznamenáním. Jiří i já jsme přežili poměrně dlouho a Jiří na CEU učil ještě i dlouho poté, co se přestěhovala do Varšavy a Budapešti. Taktika přežití, již byl nucen si osvojit během dlouhých let života v utlačujícím režimu, mu byla velmi užitečná i později.

Na onu pohnutou dobu, kdy jsem se spřátelila s Jiřím a jeho rodinou, chováám dodnes velmi milé vzpomínky. Poznala jsem jeho manželku Evu, dceru Hanu a jeho vnuka. Jiří mne představil také svým rodinným přátelům, kteří se stali i mými přáteli. Když jsem se cítila sama a unavená životem v cizí zemi, pomáhali mi získat zpátky psychickou a citovou rovnováhu. Když jsem se cítila na dně a skleslá, nacházela jsem u nich lidskou vřelost a útěchu. Dali mi tak jednu ze životních zkušeností, kterých si vážím ze všech nejvíce. Nikdy nepřestanu být vděčná za to, že jsem tehdy šla na ono osudové setkání do Sorosova londýnského bytu.

(Z angličtiny přeložil -mks-.)

Claire Wallace

School of Social Science, King's College, Aberdeen

Autorka je předsedkyní Evropské sociologické společnosti v období 2007–2009.